

Българска академия на науките
Институт за български език “Проф. Любомир Андрейчин”
Секция по терминология и терминография

Кристияна Симеонова Симеонова

**ЛИНГВИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА
ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертация за присъждане на образователната и научна степен
„доктор”**

**Професионално направление 2.1 Филология,
докторска програма „Български език”**

Научен консултант: чл.-кор. проф. д. ф. н. МАРИЯ ПОПОВА

София, 2016 г.

Българска академия на науките
Институт за български език “Проф. Любомир Андрейчин”

Секция по терминология и терминография

Кристияна Симеонова Симеонова

**ЛИНГВИСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА
СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА
ТЕРМИНОЛОГИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертация за присъждане на образователната и научна степен
„доктор”**

**Професионално направление 2.1 Филология,
докторска програма „Български език”**

Научен консултант: чл.-кор. проф. д. ф. н. МАРИЯ ПОПОВА

НАУЧНО ЖУРИ:

Проф. д-р Сия Колковска (вътрешен член, рецензия)

Доц. д-р Димитрина Лесневска (външен член, рецензия)

Чл.-кор. проф. д. ф. н. Мария Попова (вътрешен член, становище)

Доц. д-р Валентина Георгиева (външен член, становище)

Доц д-р Катя Исса (външен член, становище)

Резервни членове:

Доц. д-р Маргарита Симеонова (резервен вътрешен член)

Доц. д-р Петина Вичева(резервен външен член)

София, 2016 г.

Дисертационният труд „Лингвистична характеристика на съвременната българска политическа терминология” съдържа 315 страници, седем глави, заключение, източници на материала и библиография. Този труд е обсъден и предложен за публична защита пред научно жури на разширен семинар на звеното по терминология и терминография, проведен на 19 май 2016 г. в ИБЕ.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 26 септември 2016 г. от 14 часа в Голямата зала на Института за български език, бул. „Шипченски проход”, № 52, бл. 17.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. УВОД.....стр. 7

1. Представяне на темата.....стр.8
2. Цели и задачи на изследването.....стр.13
3. Източници на материала.....стр. 16
4. Методи на изследването.....стр. 17

II. ОБЩА ТЕОРЕТИЧНА

ПОСТАНОВКА.....стр. 21

1. Обяснение на основните метатермини....стр. 22
 - а/ термини и терминология.....стр. 22
 - б/ основни изисквания на съвременната терминологична теория към научния термин.....стр. 26
2. Обществено-политическа лексика, обществено-политическа терминология и език на политиката.стр.32

III. ТЕРМИНОЛОГИЧНА

НОМИНАЦИЯ.....стр. 41

1. Обяснение на метатермините *терминообразуване* и *терминологична номинация*.....стр. 42
2. Първична и вторична номинация.....стр. 46
3. Етапи в процеса на терминологичната номинация.....стр. 49
4. Начини и средства за терминологична номинация.....стр. 56
 - а/ лексикално-морфологичен начин за терминологична номинация.....стр. 56
 - безсуфиксно образуване на формата на термина.....стр. 57
 - суфиксно образуване на формата на термина..стр.57

— префиксно образуване на формата на термина.....	стр.71
— префиксо-суфиксно образуване на формата на термина.....	стр. 85
— композиционно образуване на формата на термина.....	стр. 86
б/ лексикално-семантичен начин за терминологична номинация.....	стр. 94
— метафора.....	стр. 95
— метонимия.....	стр. 119
в/ лексикално-синтактичен начин за терминологична номинация.....	стр. 128
— образуване на термини словосъчетания.....	стр. 128
— универбиране.....	стр. 142
— синтактико-семантична кондензация.....	стр. 147
— абрeвиация.....	стр. 148

IV. ИЗТОЧНИЦИ ЗА ОБРАЗУВАНЕ НА ТЕРМИНИ И ТЕРМИНОЕЛЕМЕНТИ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ..стр.161

1. Образуване на термини чрез чуждоезикови средства.....	стр.162
а/ заемане на готови термини.....	стр. 162
б/ калкиране.....	стр. 184
2. Съвместно използване на чуждоезикови и домашни средства.....	стр. 190
а/ съчетаване на домашни афикси и афиксоиди с чужди по произход корени и основи.....	стр. 190

б/ съчетаване на чужди по произход афикси и афиксоиди с домашни корени и основи.....стр. 191

в/ съчетаване на домашни и чужди основи на пълнозначни думи при образуване на термини и терминоеlementи, които са сложни думи.....стр. 192

г/ съчетаване на домашни и чужди думи при образуване на термини словосъчетания.....стр. 192

V. СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ТЕРМИНИТЕ И ТЕРМИНОЕLEMENTИТЕ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ...стр.195

1. Термини и терминоеlementи непроизводни думи.....стр. 196

2. Термини и терминоеlementи производни думи.....стр. 199

3. Термини и терминоеlementи сложни думи.....стр. 209

4. Термини словосъчетания.....стр. 211

VI. ЛЕКСИКАЛНО-СЕМАНТИЧНИ ОТНОШЕНИЯ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ.....стр. 213

1. Многозначност.....стр. 214

2. Омонимия.....стр. 220

3. Синонимия.....стр. 228

а/лексикална синонимия.....стр. 230

б/ словообразователна синонимия.....стр. 233

в/ синтактична синонимия.....стр. 239

4. Антонимия.....стр. 245

5. Паронимия.....стр. 252

VII. ТЕРМИНОЛОГИЯ И ОБЩЕСТВО.	с.256
VIII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	стр. 268
IX. ИСТОЧНИЦИ НА МАТЕРИАЛА..	стр.272
X. БИБЛИОГРАФИЯ.....	стр. 277

УВОД

В увода е представена темата, целите и задачите на изследването, както и източниците на материала и използваните методи. „Лингвистична характеристика на българската политическа терминология” е езиковедски труд, посветен на един особено важен въпрос на съвременното ни езикознание, който, макар и да е твърде актуален, не е разработен в цялост. Този въпрос днес привлича вниманието не само на езиковеди, но и на журналисти, преподаватели, юристи, обществени дейци, както и на хора, професионално занимаващи се с политическа и управленска дейност. Всичко това налага появата на отделно изследване, посветено на съвременното състояние и функциониране на българската политическа терминология. Както е известно, лексиката е тази част от езика, която най-бързо реагира на всички промени в обществено-политическия, икономическия и социалния живот на обществото. Това с пълна сила важи и за политическата лексика. Всяко радикално изменение в условията, в които живеят носителите на даден език, намира най-пълно отражение в областта на политическата лексика, която се променя толкова по-интензивно, колкото по-съществени са измененията в политическата и икономическата обстановка. В увода са обяснени и някои ограничения. На първо място това е ограничението за значението на метатермина *политика*. Тук *политика* ще бъде схващана само като *дейност на държавната власт, на държавните органи, политическите партии, обществените организации и пр. в областта на вътрешното държавно управление и на международните отношения*. Няма да се включва значението на *политика*, разбирана като *икономическа, социална, аграрна, здравна, културна, регионална, демографска, финансова, банкова, валутна, инвестиционна и пр.* Друго важно ограничение е ограничението за периода, а именно ще се има предвид времето след Втората световна война с акцент след 10 ноември 1989 г., и това, какво значение се влага в термините точно в този период. Това е важно да се подчертае, защото съществуват термини, които, приложени към друга историческа епоха, означават нещо съвсем различно от това, което означават в наши дни.

Като основна цел на настоящото изследване е посочено възможно най-цялостно да се очертае съвременната картина и възможно най-пълно да се представи съвременното състояние и функционирането на българската политическа терминология като специализирана лексикална

подсистема на българския книжовен език. Тази обща цел се конкретизира в изпълнението на следните задачи:

а/ Да се направи лингвистичен анализ на българската политическа терминология от гледна точка на начините за образуване на езиковата форма на термините, т. е. да се направи номинационна характеристика и описание на номинационните модели.

б/ Да се направи формално-структурна характеристика на българската политическа терминология, т. е. да се направи анализ на формалния строеж на термините и терминоелементите.

в/ Да се представи българската политическа терминология от гледна точка на източниците за образуване на термини.

г/ Да се направи обща лингвистична характеристика на системните семантични взаимоотношения.

д/ Да се разгледат лексикално-семантичните взаимоотношения в съвременната българска политическа терминология, включващи явления като многозначност, омонимия, синонимия, антонимия, паронимия и пр.

е/ Да се разгледа терминологичната вариантност.

ж/ Да се изследва връзката на българската политическа терминология с общонародния български език и възможностите за лексикално-семантично взаимодействие между тях.

з/ Да се очертаят тенденциите в бъдещото развитие на българската политическа терминология.

От прилаганите методи и подходи най-използвани са синхронният подход и методът на компонентният анализ, наричан още „метод на семантичен анализ на компонентите”.

ОБЩА ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА

В тази глава се уточнява терминологичният апарат на изследването и се обясняват основните метатермини като **термин**, **терминология**, **терминоелемент** и **терминологична лексика**. Проведените в настоящата работа наблюдения до голяма степен се опират на изложените теоретични постановки във фундаменталния труд на М. Попова „Теория на терминологията” (Попова 2012), както и на най-

добрите постижения на руското терминологично знание. Всичките тези теоретични постановки най-пълно и най-точно отразяват проблемите на терминологичната наука и съответстват на нашите представи за описание на дадена терминологична система.

Най-общо казано, под *термин* се разбира *знак от естествен или изкуствен език, който означава точно определено понятие в системата на дадена научна, техническа и въобще професионална област* (Попова 2012:25). Термините отразяват организирана система от знания, в която се разкрива съдържанието на научните понятия, а също така осигуряват научната и професионалната комуникация.

Под *терминоеlement* се разбира *всяка значеща съставна част във формата на термина, имаща самостоятелно значение* (Попова 2012:49). Терминоеlementът може да бъде изразен чрез морфема, дума и дори цяло словосъчетание в случаите, когато дадено словосъчетание е част от друго, по-сложно словосъчетание, на което е йерархически подчинено. Понятието *терминоеlement* е въведено от руския терминолог Д. С. Лоте през 1931 г. За терминоеlementите са характерни следните две много важни неща: 1. Всеки един терминоеlement носи своята част от цялостната семантика на термина. 2. Всичките терминоеlementи, взети заедно, чрез съответното им синтагматично разположение, представят термина като цялост. В езиковедската литература се употребява и понятието *терминологична лексика*. Под *терминологична лексика* се разбира *не само термините и терминоеlementите, но и всички езикови единици, които са производни от даден термин и имат смислова връзка с него*. Напр. от *рекет* — *рекетирам, рекетиране, рекетиращ, рекетиран, рекетър, рекетърство, рекетърски* и др.

Под *терминология* се разбират двете основни значения, които се влагат в този термин: 1. *Съвкупността от термини и тяхната организираност в езика на дадена научна, техническа и професионална област или в даден език въобще*. В това свое значение терминът *терминология* е синоним на термина *терминологична система*. Напр. езиковедска, физическа, химическа, медицинска, математическа и др. терминологична система. Всяка терминологична система се състои от терминологични подсистеми. Напр. в езиковедската терминологична система има фонетична, морфологична, синтактична, лексикална и др. терминологична подсистема. 2. Второто значение на *терминология* е дял

от езикознанието, който изучава термините и терминологичните системи, принципите и методите за изследването им, както и редица въпроси на терминологичната теория и практика. В това свое значение терминът *терминология* е синоним на *терминознание*. Днес терминознанието има огромно практическо значение. То е призвано да осигури теоретико-методологическите и приложни основи за създаването и развитието на специалните езици в научната, общественно-политическата и учебната дейност, да регулира изграждането, унифицирането и стандартизирането на терминологични системи в различните области на науката и техниката, да определи начините, средствата и методите за отразяване и изразяване на знанията чрез езика във вид на термини и да осигури ефективността на научната, професионалната и социалната комуникация.

В тази глава са разгледани и основните изисквания на съвременната терминологична теория към научния термин, както и връзката между понятията *обществено-политическа лексика*, *обществено-политическа терминология* и *език на политиката*.

ТЕРМИНОЛОГИЧНА НОМИНАЦИЯ

Това е най-голямата по обем глава в доктората. Тя започва с обяснение на метатермините ***терминообразуване*** и ***терминологична номинация***. Както е известно, в съвременното терминознание съществуват две основни гледища за значението на метатермина *терминообразуване*. Първото гледище (представено от терминолози като В. Даниленко, Б. Поштолкова, Л. Манолова и др.) приравнява терминообразуването със словообразуването и застъпва идеята за идентичност между тях. Основание за това гледище е фактът, че терминологичното словообразуване не може да се осъществи по друг начин, освен чрез словообразователната система на книжовния език, при спазването на неговите словообразователни норми и при използването на същите словообразователни начини и модели, с помощта на които се попълва лексикалният състав на общоупотребимия език. Терминологичната подсистема като част от лексикалната система на даден език не разполага със собствени езикови средства, а се гради върху морфологичната, синтактичната и словообразователната система на езика, в който се създава. Според второто гледище (застъпвано от терминолози като М. Попова, Я. Хорецки, Х. Сейгър и др.) *терминообразуване* и

словообразуване не са идентични понятия. Словообразуването може да се свърже само с образуването на външната езикова форма, докато терминообразуването е много по-широк и много по-всеобхватен процес. То започва от появата на даден нов обект, от неговото опознаване, изучаване и изследване, през формирането на научното понятие за него до формалноезиковото му изразяване чрез словообразователните техники на езика. В настоящата работа ние ще се придържаме именно към това по-широко разбиране на термина *терминообразуване*. Под *терминообразуване* ще се разбира *цялостната дейност по създаването на термина, в която могат да се разграничат три етапа: частнонаучен, логически и лингвистичен*. Първият етап се осъществява в рамките на съответните науки и професионални области и се свързва с възникването на дадени нови обекти, явления и пр., които привличат вниманието на специалистите. Те започват да изучават, да изследват и да анализират появилата се новост и на втория етап от терминообразуването вече се установява и формира съдържанието на понятието, което отразява придобитите нови знания. Така се стига до третия и последен етап в терминообразуването, а именно лингвистичния, който М. Попова нарича *терминологична номинация* и я разглежда като частен случай на лексикалната номинация. (Попова 2012:267). Чрез терминологичната номинация научните понятия намират своите названия посредством начините и моделите за формалноезиковото изразяване на термините, т. е. терминологичната номинация е езиковият етап на терминообразуването, процесът на образуване на езикови единици. Номинацията съответства на вътрешните закономерности в развитието на езика. Тя удовлетворява потребностите на езиковия колектив от нови названия. Терминът *номинация* се употребява както за означаване на самите процеси на назоваването, така и за означаване на резултатите от тези процеси — реалните названия.

В тази глава са разгледани първичната и вторичната номинация, както и етапите в процеса на терминологична номинация, които са: *избор на номинационни признаци, определяне на ономасиологичната структура на номинационните признаци, даване на формалнограматичен израз на цялостната ономасиологична структура и лексикалносемантичен израз на ономасиологичната структура*.

Много подробно са разгледани начините и средствата за терминологична номинация. В съвременната българска политическа терминология основни и най-характерни са следните начини: **лексикално-морфологичен, лексикално-семантичен и лексикално-синтактичен**. Тези начини имат своите подтипове и разновидности. **Лексикално-морфологичният начин** от своя страна се дели на следните подвидове: *безсуфиксно образуване на формата на термина, суфиксно образуване, префиксно образуване, префиксо-суфиксно образуване и композиционно образуване*.

– *безсуфиксно образуване на формата на термина* – този начин в съвременната българска политическа терминология е по-слабо застъпен в сравнение с останалите. Най-често се използва при образуване на термини от мъжки род от префиксни глаголи. Напр. *недостиг, принос, подкуп, заговор, преход, преразход* и др.

– *суфиксно образуване на формата на термина* – този начин днес е изключително активен и се състои в образуване на производни думи с помощта на суфикси и суфиксоиди, които се поставят след корена или основата на изходната дума. Тук се налага едно терминологично уточнение. В българската лингвистична литература съществува терминът *афиксоид* за означаване на компоненти, които не са същински афикси. Трудността на тази проблематика е отбелязана от Цв. Аврамова, която в своята монография (Аврамова 2003) използва термина *афиксоид* като родов термин спрямо видовете му термини *префиксоид* и *суфиксоид*. Според Аврамова „афиксоидите са компоненти, заемащи междинно положение по отношение на същинските афиксални морфеми и корените (Аврамова 2003: 33-34). Като префиксоиди тя определя *анти-, вице-, квази-, контра-, екс-, псевдо-, ултра-, хипер-, нео-, топ-* и др., а като суфиксоиди — *-гейт, -лог, -ман, -фил, -фоб* и др.

При суфиксацията в българската политическа терминология се използват както български, така и чужди по произход форманти. От българските наставки най-често употребявани са *-тел, -ар, -ач, -ник, -еж, -ец, -ък* и др., а от чуждите — *-ист, -ант (-ент), -тор, -лог, -фил, -фоб, -изъм, -гейт* и др. При суфиксното образуване на съществителни имена от женски род също се наблюдава паралелно съществуване на домашни и чужди суфикси. Най-употребяваните наставки са *-ка, -ша, -ост, -ота, -отия, -(к)иня, -ия, -ция, -крация, -логия* и др. Образуването на

съществителни имена за лица от женски род става най-често чрез суфиксация на формите от мъжки род, като суфиксите се присъединяват към имената от мъжки или към техните основи в съответствие със съществуващите в езика словообразователни модели. При суфиксното образуване на съществителни имена от среден род най-често се употребяват наставките *-не*, *-ние*, *-ие*, *-ство* и др. Изводите от суфиксното образуване са следните:

— Суфиксното образуване на формата на термина е жив, изключително активен и много продуктивен начин за терминологична номинация.

— Наблюдава се паралелно съществуване на домашни и интернационални суфикси и суфиксоиди, като интернационалните значително разширяват своята употреба.

— Тенденция към разширяване бележи образуването на съществителни имена по инициални абревиатури. Това е във връзка с нуждите на обществото от по-кратки названия на нови предмети и явления от действителността.

— Активизира се словообразуването от собствени имена на лица. Това обогатява политическия език с редица новообразувания, използвани предимно на разговорно равнище и носещи допълнителен колорит и образност.

— *префиксно образуване на формата на термина* – този начин се състои в образуване на производни думи с помощта на префикси и префиксоиди, които се присъединяват непосредствено към цялата произвеждаща дума, т. е. пред корена или пред други морфеми, стоящи пред корена. Характерна черта за българската политическа терминология е активизирането на префиксацията при съществителните (а и при прилагателните) имена през последните две десетилетия. Употребяват се както домашни, така и интернационални префикси и префиксоиди. От домашните се употребяват *над-*, *под-*, *без-*, *не-*, *съ-*, *пре-*, *пред-*, *противо-*, *свърх-*, *лъже-* и др., а от чуждите — *анти-*, *архи-*, *ултра-*, *контра-*, *суб-*, *вице-*, *ре-*, *де-*, *екс-*, *транс-*, *про-*, *пост-*, *хипер-*, *супер-* и др. От префиксното образуване се налагат следните изводи:

— Префиксното образуване на формата на термини и терминоелементи е много продуктивен и много активен начин за терминологична номинация.

— Наблюдава се паралелно съществуване на домашни и интернационални префикси и префиксоиди. От края на XX и началото на XXI в. чуждите препозитивни форманти постепенно изместват традиционните домашни и се стига дотам, че префиксацията с домашни форманти днес е застъпена по-слабо от префиксацията с чужди компоненти.

— Активизира се съчетаването на препозитивни морфемии със собствени имена и с абривиатури.

— По отношение на същността на много форманти в езиковедската литература не съществува единно мнение за това, дали са префикси, дали са префиксоиди или са първа съставна част на сложни думи. Напр. различните изследователи схващат по различен начин форманти като *лъже-*, *полу-*, *псевдо-*, *квази-*, *топ-*, *транс-* и др.

— Все по-често в публицистичните текстове и в устната реч се наблюдава замяна на един префикс с друг с цел търсене на стилистична маркираност, изразяване на лично отношение, засилване на емоционалността на изказа и пр. Напр. вместо *Реформаторски блок* се казва *Деформаторски блок* или *Разформаторски блок*.

— *префиксо-суфиксно образуване на формата на термина* —

Този начин се изразява в образуване на формата на термини и терминоелементи посредством едновременно присъединяване и на префикс, и на суфикс към произвеждащата основа. Ролята и активността на префиксо-суфиксацията днес бележат тенденция към засилване, като огромен брой термини и терминоелементи са образувани именно по този начин. В съвременната българска политическа терминология префиксо-суфиксацията е представена основно от следните видове:

1. префикс + основа на съществително име + суфикс — примерите са многобройни — *безвластие*, *беззаконие*, *преструктуриране*, *предоговаряне*, *деидеологизация*, *съпартиец*, *съидейник*, *подгласник*, *безтопанственост*, *неконтролируемост*, *примирие*, *размирица*,

безредица, експрезидентски, безпартиен, контрареволуционен, аполитичен и др.

2. префикс + основа на глагол + суфикс — *надстройка, сътрудник, противоборство, антиобединител, неуправляемост, пререгистриране, преразпределение, пребоядисване* (в политически смисъл), *съорганизатор, съучастник, съуправляващ, съфинансиращ, предприсъединителен* и др.

3. термини и терминоеlementи, образувани от предложен израз — напр. от изрза *без пари* — *безпаричие, безпаричен, безпаричност*; от *без имот* — *безимотен, безимотност*; от *без отчет* — *безотчетен, безотчетност*; от *без принципи* — *безпринципен, безпринципност*; от *без работа* — *безработен, безработица*; от *зад кулисите* — *задкулисие, задкулисен*. Като цяло почти всички термини и терминоеlementи, образувани от предложен израз, са варианти на 1. Тук ги отделяме в отделна група поради много честата употреба на самите предложни изрази.

— *композиционно образуване на формата на термина* —
Композицията е образуване на формата на термини и терминоеlementи чрез съединяване на две или повече основи на пълнозначни думи в една сложна дума, като мотивиращите основи в сложната дума могат да се свързват със или без съединителна морфема. Композицията днес „намира все по-широко място в терминологичната номинация поради възможността, която дава за прозрачност на формата на термина спрямо неговото значение... Като словообразователен начин в българския език композицията е позната още от старобългарския му период, а също така е била разпространена и в народните говори. Днес тя е широко застъпена в българската терминология, където се наблюдават всички видове модели и схеми, които се срещат и при общоупотребимите думи” (Попова 2012: 379-380). При образуването на сложните термини и терминоеlementи успоредно със съчетаването на двете основи се прибавят и необходимите афикси и афиксоиди.

Според характера на отношението между съставките сложните термини и терминоеlementи са от два типа: със съчинително отношение между основите, т. е. когато те са в равноправно положение (напр. *марксизъм-ленинизъм, българо-съветски* и др.), и с подчинително отношение между основите, т. е. когато те са в неравноправно положение и

едната основа зависи от другата. При сложните имена, при които едната основа зависи от другата, в смислово отношение най-често втората част е независима, а първата е зависима от нея и се явява като нейно пояснение (напр. *гласоподавател, мандатоносител, пазарноориентиран, външнополитически* и др.). Много характерно за съвременната българска политическа терминология е широкото използване на основа в съкратен вид, когато тя е на първо място в думата. Най-често така се използват *соц-, спец-, агит-, проф-, евро-, еко-, нарко-, юго-* и др. Макар че на пръв поглед приличат на префиксоиди, това не са префиксоиди, а са съкратени части от пълнозначни думи. Тези съкратени части имат конкретно значение, което в състава на сложните термини и терминоелементи напълно съответства на семантиката на думата, от която са съкратени, като в повечето случаи се получават синонимни варианти между съкратената и несъкратената словоформа. От всичко, казано дотук за композицията, изводите са следните:

— Композиционното образуване на формата на термини и терминоелементи е изключително активен и много продуктивен начин за терминологична номинация.

— При създаването на композитуми се наблюдава паралелно съществуване на домашни и чужди елементи. Но докато при префиксацията и суфиксацията интернационалните елементи са със значително по-честа употреба, при композицията има по-солидно присъствие на домашни основи.

— Доста засилена употреба бележат сложни думи със съкратена първа съставна част. Това е така, както поради вътрешноезиковата тенденция към краткост и икономия на езикови средства, така и поради произносителното удобство на съответните композитуми. Почти във всички случаи те са в синонимни отношения с разгърнатите словосъчетания.

— Засилва се употребата на композитуми със съставна част собствени имена на политически лидери, държавни глави и др.

При **лексикално-семантичния начин** за терминологична номинация основното е, че формата на новите термини се появява в резултат на изменение в смисловата страна на думите. Образуваните

посредством семантичния начин термини не са нови по състав. Те имат един и същ морфемен строеж и граматични свойства с изходните думи.

Най-използваните семантични техники за терминологична номинация са **метафората** и **метонимията**. Те се приемат като универсални начини за вторична номинация, чрез които дадена единица, вече съществуваща в езика, започва да се употребява в ново за нея значение. Следователно въпросът се отнася за назоваване на друг обект или явление, т. е. даденото название започва да изпълнява вторична номинационна функция.

Пряк резултат от метафоричния пренос са процесите на **терминологизация**, **ретерминологизация** и **детерминологизация**. Тези процеси са фактори на *външната системност* в терминологията, като под *външна системност* се разбира *отношенията и връзките между термини, принадлежащи на две или повече научни и професионални области, както и между терминологичната и общоупотребимата лексика* (за разлика от *вътрешната системност*, която ни представя *отношенията и връзките само в рамките на една отделно взета наука, област или сфера на човешка дейност*. (Попова 2012: 524-542).

Терминологизацията днес е един от най-перспективните начини за терминологична номинация, даващ готови модели въз основа на езиковите ресурси на българския език посредством използване на готови български лексикални единици или чрез адаптация и интеграция на заеманите термини. Това е процес, в хода на който се осъществява семантично преобразуване и преосмисляне на общоупотребими думи за нуждите на научното познание, в резултат на което те започват да функционират като научни термини. Преобразуването на общоупотребими думи в термини става най-често чрез промяна на общоприетото значение в ново, което е със строго и точно определено научно съдържание. Терминологичното значение в тези случаи е преносно и вторично, като термините са създадени на основата на националния език в рамките на неговата система.

Терминологизацията чрез метафоричен пренос на значението на общоупотребими думи днес е често срещано явление в сферата на обществено-политическата лексика. Този процес се наблюдава и при термини думи, и при термини словосъчетания. Ето някои по-интересни

случаи. От термините думи ще споменем **блокада, совалка, корпус, марионетка, разведряване, интервенция** и др. Напр. **совалка**. От значението ѝ *приспособление в тъкачен стан, което се прокарва между нишките на основата при тъкане* се извежда значението *посещения, срещи с различни политически лица с цел търсене на привърженици и подкрепа за някаква кауза въз основа на общия признак движение в различни посоки*. При термините словосъчетания трябва да се отбележи, че съществуват основно два случая, а именно: при някои термини метафората обхваща всички части на словосъчетанието, а при други метафоричната употреба засяга само единия терминоелемент. По-интересни случаи на термини-словосъчетания, в които са метафоризирани всички терминоеlementи, като цялото словосъчетание има ново, метафорично значение като понятие, са следните: **желязна завеса, студена война, жива верига, голямата екскурзия, град на истината, вятър на промяната, изтичане на мозъци, мека сила, лов на веещици, нежен развод, нежна революция** и др. По-интересни случаи, при които метафоричният пренос и метафоричната употреба засягат само единия (или не толкова всички) терминоеlementи са **транспортен коридор, щафетна стачка, среща без вратовръзки, министър без портфейл, дипломация на совалката, депутатски имунитет, дипломатически имунитет, информационна завеса (затъмнение), информационен (комуникационен) взрив, марионетна партия, марионетно правителство, потребителска кошница, тиха дипломация, четвърта власт, политическа метла, политически труп, политически чадър, двуполюсен модел, социализъм с човешко лице, етническо прочистване, процентна бариера, изборен праг** и др.

Ретерминологизацията представлява пренасяне на готов термин или терминоеlement от една научна област, сфера на дейност и пр. в друга с пълно или частично преосмисляне на значението.

Ретерминологизацията като процес се наблюдава както при термините думи, така и при термините словосъчетания и, както отбелязва Е. Петкова (Петкова 2013:47), се осъществява главно по два начина. При единия термин от една терминологична система преминава директно и направо в друга терминологична система, но с ново значение. Напр. терминът **демаркация** в медицината значи *ограничаване на възпалените части от здравите*. В политическата и военната терминология той най-общо значи *определяне на граница въз основа на някакъв договор*. Оттук идва и

терминът *демаркационна линия* — *линия, разграничаваща войските на воюващи страни по време на примирие или линия, която разделя на окупационни зони територията на победена страна*. В биологията **клониране** означава създаване и възпроизвеждане по безполов начин чрез средствата на генното инженерство от клетки на един растителен или животински организъм на друг организъм, напълно идентичен с него. В политическата реч **клониране** значи *отцепване от дадена единна партия на две или повече формации, които имат съществени различия с официалната партийна политика и които постепенно започват да функционират като отделни партии*. Другият начин на ретерминологизация е, когато даден термин първо се детерминологизира и се превръща в общоупотребима дума и след това получената общоупотребима дума от своя страна се терминологизира и получава ново терминологично значение в друга терминологична система. Напр. **марионетка** като театрален термин означава *кукла с подвижни ръце, крака и глава, която се привежда в движение чрез дърпане на конци*. Чрез детерминологизация като общоупотребима дума **марионетка** означава *несамостоятелен човек и чрез ретерминологизация се получава обществено-политически термин в значение на партии, правителства и държави, които изпълняват чужди желания, служат на чужди интереси, слъпо действат по волята на други и са послушно оръдие в чужди ръце*.

Детерминологизация означава *преминаване на термини от дадена наука или професионална област в общоупотребимата лексика*. При това преминаване термините могат или да запазят своето терминологично значение, или частично да го изменят, или да го загубят. Като примери за запазване на значението ще посочим термини като **република, монархия, демокрация, милитаризация, европейска интеграция, парламент** и др., които и в политическата и историческата терминология, и в общоупотребимата реч функционират с едно и също значение. Някои термини обаче след детерминологизацията променят своето значение. Напр. терминът **война** в значение на *въоръжена борба между отделни държави и народи или между отделни групировки в рамките на една държава* след детерминологизация значи *остър конфликт, остро противопоставяне въобще*. Напр. *Ще има ли война в БСП; Очаква се война в парламента заради предизборния закон; В студиото се разрази истинска война между представителите на управляващите и тези на опозицията* и др.

За употребата на метафората в съвременната българска политическа терминология се налагат следните основни **изводи**:

— Като семантична техника за терминологична номинация, както е известно, метафората е универсален начин за включване на вече съществуващите езикови ресурси в процеса на терминологичната номинация. Така метафората разкрива богатите изразни възможности на българския език при създаването на нови номинативни средства.

— Чрез метафората в съвременния български политически език все по-отчетливо навлиза разкрепостеният език, експресивният заряд, образността и емоционалността на изказа.

— Терминологизацията чрез метафора е много актуална в съвременната терминология и е един от най-перспективните начини за образуване на формата на термините. Термините-метафори са продуктивни лексикални средства за постигане на точност, яснота, образност и експресивност на съвременния български политически дискурс.

— Терминологизацията чрез метафора в съвременната българска политическа терминология подлага на семантично преобразуване и преосмисляне и общоупотребими думи, и термини от други науки. Трябва да се има предвид, че в хода на този процес неминуемо се стига до омонимия между общоупотребима дума и термин, а при терминологизацията на термини — до омонимия между термини на няколко науки. Затова с оглед на унификацията и стандартизацията на българската терминология е много наложително разработването на научни критерии, на базата на които да се преодолее и предотврати възможността за терминологични обърквания и излишна дублетност.

Метонимията в съвременната българска политическа терминология е по-рядко срещано явление в сравнение с метафората. Тя също е вид вторична номинация и при нея също се наблюдават процеси на семантично преобразуване, вследствие на които названието на един предмет или явление започва да се употребява за название на друг предмет или явление. Съществената разлика е, че при метафората това става въз основа на някаква прилика, сходство или подобие, докато при метонимията — въз основа на трайна, постоянна, естествена и вътрешноприсъща връзка между двата обекта. Според идея на Е. Пернишка (Пернишка 1993: 180) и разработки на М. Попова (Попова 2000:

168 и сл.; Попова 2012: 343-347) метонимията бива два основни вида: **парадигматична** и **синтагматична**. **Парадигматичната метонимия**, най-общо казано, се опира на парадигматиката като начин за изучаване на езика, който начин се състои в анализ на езиковите единици чрез тяхното групиране и обединяване в класове по общи признаци. Тук спадат случаите, при които цялото се назовава с име на негова част, частта се назовава с името на цялото, към което принадлежи, родът се назовава с името на негов вид и видът се назовава с името на рода. Напр. *работна ръка, сини каски, червени барети, здрава каса, държавен глава, официални лица* и др. **Синтагматичната метонимия** се базира на синтагматиката като начин за изучаване на езика, който начин се състои в анализ на езиковите единици като линейна последователност в речта. Основното при синтагматичната метонимия е взаимодействието между актанти и предикат в дадена предикация (Пернишка 1993: 180).

Синтагматичната метонимия се дели на два подвида: субординативен и координативен. При *субординативния подтип* най-често се срещат случаи на назоваване на актант чрез името на предиката и назоваване на предикат чрез името на актанта. Като пример за първия случай ще споменем *командване*. Тук чрез името на действието се назовава и неговият вършител. По този начин *командване* освен *ръководене, разпореждане, издаване на заповеди* означава и хората, които вършат всичко това и е събирателно название на военнослужещи, които заемат различни командни и ръководни длъжности във въоръжените сили. Аналогичен е случаят при термина *опозиция*, където с името на действието (противопоставяне, несъгласие) се означава и субекта на действието (политическа партия или коалиция, която се противопоставя на управляващите и на тяхното правителство). Назоваване на предикат чрез името на актанта има напр. при *затвор*. Значението на юридическия термин *затвор* — *съдебно наказание, мярка лишаване от свобода за лице, извършило някакво сериозно нарушение на закона* идва от значението *специално охранявана сграда с яки стени и висока ограда, където живеят и изтърпяват наказанието си осъдените на лишаване от свобода*. По същия начин *парламент* значи както институцията *парламент* в значение на *висш изборен законодателен орган*, така и конкретната сграда. Също така думи като *партия, парламент* и др. означават както организацията, която обединява лица с определена цел, така и самите лица. Термините

република, монархия, демокрация и пр. значат както начин на държавно управление, така и самите държави с такова управление.

Много характерно за субординативния подтип на синтагматичната метонимия е това, че „предикатът е не само определящ за схемата на ситуацията, но и съдържа в своето лексикално значение цялата конфигурация от актантите си...при субординативната метонимия логико-семантичното отношение е включване — обемът на изходното значение (предикат) включва в себе си обема на новото значение (актант) и обратното — обемът на изходното значение (актант) се включва в обема на новото значение (предикат) (Попова 2007: 25).

При координативния подтип синтагматична метонимия участниците в номинационния акт са в съчинително (равноправно) отношение един спрямо друг, т. е. преносът на названието се осъществява между равнопоставени помежду си компоненти. Напр. *съвет*. От значението *мнения, идеи, указания и пр., които едно лице дава на друго лице с цел да му помогне в избора на неговото поведение, действия, постъпки и пр.* се стига до значението *колективен ръководен съвещателен или контролен орган (напр. Министерски съвет, управителен съвет, надзорен съвет, координационен съвет и др.)*. При *тревога* от значението *силно душевно вълнение, породено от страх, че може да се случи нещо лошо* се стига до военния термин *тревога* с най-общо значение *сигнал за настъпваща опасност (напр. въздушна тревога)*. Много типичен случай на координативен подтип метонимия имаме тогава, когато с името на даден изобретател се означава и изобретеното от него. Напр. името на руския инженер и оръжеен конструктор М. Калашников много често се употребява вместо названието на изобретения от него автомат АК-47, който е най-масовото стрелково оръжие в света. Аналогичен е случаят с името на германския оръжейник Хуго Шмайзер, с името на руския конструктор Николай Макаров и др. Изводите от употребата на метонимията са:

— Като семантична техника за терминологична номинация метонимията е по-слабо застъпена в сравнение с метафората.

— Чрез метонимия също се осъществява включване на вече съществуващите езикови ресурси в процеса на терминологична номинация.

— Метонимията също внася известна образност и експресивност на политическата реч.

Лексикално-синтактичният начин за терминологична номинация днес е много широко използван. Той има няколко подвида:

— **образуване на термини словосъчетания** – термините словосъчетания са съединения на две, три или повече пълнозначни думи и представляват смислово, граматично и назоваващо единство. От една страна, термините-словосъчетания са съставени от отделни думи, всяка от които запазва своята лексико-граматична и лексико-семантична самостоятелност, поради което цялото съчетание има значение, произтичащо от значението на отделните думи и връзката между тях. От друга страна, цялото словосъчетание като една единица става название на едно понятие от дадена научна или професионална област и има и друго значение, което е дадено чрез научно определение. Термините словосъчетания притежават най-различни синтактични и структурно-позиционни модели. Тук е използвана класификационната схема на тези модели, създадена и подробно разработена от М. Попова в книгата ѝ „Термини словосъчетания” (Попова 1985). Под **формално-структурен модел на термините-словосъчетания** се разбира *схемата на съставните им елементи без включване на лексикалното им значение*. Интерес представлява както лексико-граматичната характеристика на компонентите, които в състава на термините-словосъчетания имат статута на терминоелементи, така и синтактичните отношения, в които влизат помежду си. Синтактичните модели могат да бъдат съчинителни и подчинителни. При термините словосъчетания със **съчинително (равноправно) отношение** между елементите най-често срещаните структурно-позиционни модели са следните:

— съществително име + съюз + съществително име. Напр. *количество и качество; база и надстройка; партии и коалиции*.

— прилагателно име, съществително име + съюз и + прилагателно име, съществително име. Напр. *материални стимули и морални стимули; политическа совалка и дипломатическа совалка; политическо сближаване и икономическо сближаване* и др.

Тези два модела са сравнително по-рядко срещани в българската политическа терминология. М. Попова отбелязва за тях, че

„двете отделни лексеми и двете отделни словосъчетания и преди да означават в единство съставните части на един обект или на едно явление, са отразявали всеки един от тях като отделен, самостоятелен обект или явление (Попова: 2012: 386).

— прилагателно име + съюз *и* + прилагателно име, съществително име. Този модел е съкратен вариант на втория и се среща относително по-често. Напр. *политическо и икономическо сближаване; политическа и икономическа криза; политическа и дипломатическа савалка; икономически и социални мерки; битова и организирана престъпност* и др.

При термините словосъчетания с **подчинително отношение** между съставките зависимостта може да бъде от най-различен вид — определителна, обстоятелствена, обектна, за цел и др. Напр. *вот на доверие, зона на влияние, политика на отворените врати* и др. Едновременно и съчинителни, и подчинителни синтактични модели се срещат при термини като *единство и борба на противоположностите, обективни и субективни фактори в историята, интензификация и модернизация на производството, политическо, икономическо и културно сътрудничество между държавите, програма за възстановяване и развитие, сила на ядрения взрив, мощност на ядрения взрив, принципи и правила на предизборната борба* и др.

Освен по вида на синтактичната връзка (съчинителна или подчинителна), термините словосъчетания се класифицират и по признака *наличие или отсъствие на предлог* в тяхната структура. По този признак те се делят на **безпредложни** и **предложни**.

Безпредложните термини словосъчетания са изключително разпространени в съвременната българска политическа терминология. При тях има най-различни структурно-позиционни модели, по-често употребяваните от които са следните:

— **двуконпонентни безпредложни словосъчетания** — Техният брой е огромен. Те включват в състава си главен член съществително име и зависим член прилагателно име или причастие, което пояснява съществителното. Наблюдава се голямо разнообразие на срещаните модели: просто прилагателно и просто съществително (напр. *гражданска война, избирателен закон, национално малцинство* и др.);

просто прилагателно и сложно съществително (напр. *общинско самоуправление, икономическа взаимопомощ* и др.); сложно прилагателно и просто съществително (напр. *националноосвободително движение, законодателен орган, двупартийна система* и др.); сложно прилагателно и сложно съществително (напр. *външнополитическа евроинтеграция* и др.); просто причастие и просто съществително (напр. *управляваща партия, господстваща класа* и др.); сложно причастие и съществително име (напр. *самоуправляващи се територии, правораздаващ орган* и др.).

– **трикомпонентни безпредложни словосъчетания** – тук основните модели са: просто прилагателно + просто прилагателно + просто съществително (напр. *нов световен ред, мирно съвместно съществуване, развито социалистическо общество* и др.); сложно прилагателно + просто прилагателно + просто съществително име (напр. *евроатлантическа външна политика, двуполусен политически модел* и др.); просто прилагателно + сложно прилагателно + просто съществително име (напр. *политическа междуправителствена организация* и др.); просто прилагателно + просто прилагателно + сложно съществително (напр. *скрита глобална наркомрежа* и др.); сложно прилагателно + сложно прилагателно + съществително име (напр. *двустранна междуправителствена среща, международни евроинтеграционни процеси* и др.).

– **многокомпонентни безпредложни словосъчетания** – при тях разнообразието от формални структури е много голямо и тук няма да се спираме подробно на всички тях. Ще отбележим само, че многокомпонентните словосъчетания не се препоръчват като терминообразователни образци поради сравнително голямата дължина на формата.

Термините словосъчетания с предлози също са доста разпространени в съвременната българска политическа терминология. Те са интересни не само от лексико-граматично гледище, т. е., според състава и структурата на формата им, но и от синтактико-семантично гледище, т. е., с оглед на отношението между влизащите в словосъчетанието синтактични елементи (главен член и зависими членове) и предлога –изразител на връзката между тях (Попова 1985: 124). Най-често срещаните структурно-позиционни модели с предлози са: съществително име + предлог + съществително име (напр. *вот на доверие, култ към*

личността, диктатура на пролетариата, касиране на избори, среща на върха и др.); съществително име + предлог + прилагателно име + съществително име (напр. *скъсване на дипломатическите отношения, форми на обществено съзнание, разпадане на колониалната система* и др.); прилагателно име + съществително име + предлог + съществително име (напр. *обща криза на капитализма, историческа мисия на пролетариата* и др.). Често се срещат и многокомпонентни словосъчетания с предлози. Някои от тях имат прекалено дълга форма, което затруднява комуникацията и прави твърде дълги и дори неясни изреченията, в които тези словосъчетания участват.

За употребата на термините словосъчетания в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните важни **изводи**:

— Термините словосъчетания и названията словосъчетания днес са огромно количество и са с много висока честота на употреба. Това е така, защото пълнотата на тяхната форма ясно и точно обхваща повече характеристики на понятията и явленията.

— Термините словосъчетания могат да се състоят от два, три, четири или повече терминоелемента, свързани или безпредложно, или предложно, или чрез комбинация между предложни и безпредложни съчетания.

— Много често дължината на формата при термините и названията словосъчетания е съществена пречка при тяхното използване в комуникативния акт. Към нейното съкращаване обаче трябва да се подхожда много внимателно с оглед на запазване на пълнотата и точността на информацията.

— **универбиране** — универбирането представлява процес на образуване на нови думи върху основата на устойчиви словосъчетания като резултат от продължителна употреба в речта. Универбирането е плод на тенденцията към езикова икономия и оттук произтича интересът на съвременното терминознание към него. Универбирането води до съкращаването на формата на термина, с което спомага терминат като такъв да отговори на едни от основните изисквания към него — изискването за краткост и за произносително удобство. Всичко това е много важно за съвременната българска политическа терминология, защото голяма част от

термините и названията, използвани в нея, имат доста дълга, многословна и поради това нефункционална и изключително неудобна за употреба езикова форма. Получените чрез универбизация лексикални единици са еднословни, което ги прави по-удобни и по-предпочитани в комуникативния акт. Тези еднословни комуникативни единици са мотивационно свързани със съответните словосъчетания, от които са възникнали, и функционират в речта паралелно с тях. Това обуславя възможността за взаимната им замяна и води до обогатяване на изразните средства на българския език. Основните резултати от универбирането са главно три: **получаване на суфиксално съществително име от словосъчетание** (напр. *оперативка* от *оперативно съвещание*, *уравниловка* от *уравнително заплащане*, *петилетка* от *петгодишен план* и др.); **получаване на съществително име чрез съкращаване на член от словосъчетанието** (напр. *кошница* от *потребителска кошница*, *чадър* от *политически чадър*, *барета* от *червена барета* и др.); **получаване на субстантивирано прилагателно име от словосъчетание, представляващо прилагателно или причастие + съществително име** (напр. *управляващ* от *управляващ човек*, *завеждащ* от *завеждащ отдел*, *Външно* от *Външно министерство* и др.). От употребата на универбирането като техника за терминологична номинация в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните основни **изводи**:

— Универбирането като начин за терминологична номинация е израз на тенденцията към икономия на езиковите средства, към стегнатост, краткост и динамичност на изказа.

— Универбирането води до създаването на кратки еднословни названия, които са по-удобни не само в комуникацията между специалистите, но и в ежедневно общуване.

— Тези кратки еднословни названия са равностойни варианти и функционират паралелно със словосъчетанията, от които са възникнали, като техни неофициални названия.

— Универбирането разкрива богатите изразни възможности на българския език и допринася за обогатяването на езика.

— **синтактико-семантична кондензация** – като начин за терминологична номинация тя е близка до универбирането. Между тях

обаче има съществени разлики, засягащи както изходната, така и получената единица. М. Попова отбелязва, че „за изходна единица при универбизацията се приема само устойчиво бинарно атрибутивно словосъчетание, а при кондензацията не се поставя ограничение за устойчивост; получената единица при универбизацията е само дума субстантив, а при кондензацията — както дума субстантив, така и словосъчетание” (Попова 2012: 402). Следователно при кондензацията от словосъчетание с повече компоненти се получава най-често словосъчетание с по-малко компоненти от изходното.

– **абрeвиация** – най-общо казано, под **абрeвиация** се разбира образуването на нови думи чрез обединяването на началните звукове или букви или на съкратени части от сложни названия. Получените по този начин съкращения се наричат **абрeвиатури** и се употребяват паралелно с разгърнатите словосъчетания, от които са възникнали, като техни синоними, служещи за по-голяма икономичност на езиковите средства. Абрeвиатурите се осъзнават като съкращения само дотогава, докато в езика съществуват словосъчетанията, от които са възникнали.

Общоприето е делението на абрeвиатурите на **графични** и **лексикални**. **Графичните** се използват само в писмен текст. Те не са нови единици на езика и не водят до създаване на нови думи. За разлика от лексикалните, графичните съкращения са изцяло несамостоятелни. Те нямат собствено произношение и ударение, нямат свои самостоятелни граматични признаци и не могат да служат за образуване на нови думи. Напр. *мин.* и *н.в.* в съчетанията *мин. Цветанов* и *н.в. Симеон Втори* се четат само изцяло. Същото важи и за графични съкращения като *зам.-мин.* (заместник-министър), *зам.-дир.* (заместник-директор), *ст. лейт.* (старши лейтенант), *ген.-майор* (генерал-майор), *зам.-кмет* (заместник-кмет) и др. При някои от тези съкращения се наблюдават и синонимни варианти. Напр. *мин.* и *м-р* за *министър*, *зам.-мин.* и *зам.-министър* за *заместник-министър* и др.

Лексикалните съкращения са елементи на езика и като такива те имат собствено произношение и ударение, свои самостоятелни граматични признаци и могат да служат като словообразователна основа за образуване на нови думи. По начина на своето образуване лексикалните съкращения са два вида: **инициални** и **групови**. **Инициалните** от своя страна биват *звукови*, *буквени* и *звуково-буквени*. *Звуковите* се образуват от

началните букви на пълнозначните думи в словосъчетанието, които букви се изговарят според звуковите им стойности. Напр. *СИВ, НАТО, ЮНЕСКО, ДАНС, ГЕРБ, ЦИК, НОИ, НАП, БЕХ, САЩ* и др. Буквените са образувани пак от първите букви на думите в сложното название, но всяка буква се изговаря не според звуковата си стойност, а поотделно като буква от азбуката в съчетание с гласна. Напр. *ТКЗС* (изговаря се *те-ке-зе-се*), *ДКМС* (изговаря се *де-ка-ме-се*), *БЗНС* (изговаря се *бе-зе-не-се*), *СДС* (изговаря се *се-де-се*), *БСП* (изговаря се *бе-се-не*), *ДПС* (изговаря се *де-не-се*). *Звуково-буквените* инициални абривиатури са комбинация от първите два подвида. Напр. *РМС* (изговаря се *ремс*), *ГУСВ* (изговаря се *гу-се-ве*), *БОДК* (изговаря се *бо-де-ка*), *ООН* (изговаря се *о-о-не*), *ПВО* (изговаря се *не-ве-о*), *РПУ* (изговаря се *ре-не-у*). **Груповите** абривиатури са образувани от началните части на две или повече думи или от една съкратена и една пълна дума. Първият подтип, т.е. тези, които се състоят от съчетаването на началните части на две или повече думи, много активно навлиза в езика ни след 9.IX.1944 г. под влияние на руския език. Напр. *колхоз, селкооп, райком, профком, партком, профорг, парторг, генсек, рабфак, диамат, истмат, коминтерн, социнтерн* и др. Те са образувани от началните части на две думи. В последно време по този начин се създава и придобилото широка употреба *боркор* от *борба с корупцията*. От началните части на три думи са образувани например думи като *комсомол, профгрупорг* и др. Вторият подтип групови абривиатури, т.е. тези, които се състоят от една съкратена и една пълна дума, показва доста по-голяма устойчивост в езика ни и доста по-нашироко се употребява и днес. Това са думи като *профсъюз, стенвестник, политинформация, политемиграция, политпропаганда, политпросвета, орготдел, агитотдел, агитработник, агитпропотдел, пресцентър, редколегия, спецчасти, спецсили, профдеятел* и др. Най-често използвани в съвременната българска политическа терминология съкратени първи части са *полит-, агит-, проф-, соц-* и, особено във връзка с присъединяването на България към Европейския съюз, *евро-*. Напр. *евродепутат, еврокомисар, евробюрократ, европарламент, евросътрудничество, евроскептицизъм* и др.

Днес все по-широка употреба придобива една трета група лексикални абривиатури, която е особена смесица между инициалните и груповите. При тези, много наложили се през последните години словосъчетания, първата съставка е буквено съкращение, обикновено означаващо названието на някаква политическа партия, организация или

институция, а втората – цяла дума. Като първа съставна част на такива съчетания най-често се употребяват СДС, БСП, ДАНС, НАТО, МВР, ЕС и др. Напр. *ЕС лидер, НАТО генерал, СДС депутат, БСП правителство, ДПС електорат* и др.

Също така трябва да се отбележи, че с употребата на съкращения не бива да се прекалява. Те трябва да се употребяват само при необходимост, само когато има реална нужда от тях с цел избягване на прекалено дълги фрази и олекотяване на езиковия изказ. Абревиатурите трябва да са ясни по смисъл в комуникативния акт и да се използват само тогава, когато този, който ги използва, е абсолютно сигурен, че ще бъде разбран. Непрепоръчително е използването на абревиатури, които са неутвърдени, неизвестни, абсолютно неясни и неразбираеми, доста причудливи и може би ненужни и излишни в езика ни. Категорично непрепоръчителни са и абревиатурни названия с провокативно, двусмислено и бъдещо конфликти тълкуване. Ето няколко примера: *ПОМАК — Патриотично обединение за многообразие, автентичност и култура; ОТОМАН — Обединение за толерантност, отговорност, морал и алтернативен напредък (това е название на нова партия, чието създаване се инициира от братя Юзеирици през пролетта на 2010 г.);* политическа партия *БАСТА — Българи за алтернатива на страха, тоталитаризма и апатията (партия, създадена от отцепили се от ГЕРБ активисти)* и др.

От употребата на абревиацията в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните основни **изводи**:

— Абревиацията е жив, жизнен и много продуктивен и перспективен начин за терминологична номинация, който отговаря на изискването за краткост на формата на термина.

— Абревиатурите са значително много на брой и заемат важно място в политическия дискурс, защото огромното количество информация, както и дългите и многословни названия, изискват максимален езиков синтез.

— Абревиатурите са израз на вътрешноезиковата тенденция към икономия на езиковите средства, поради което чрез тях се постига кратко, стегнато и икономично езиково общуване.

— Абревиатурите се употребяват паралелно с разгърнатите словосъчетания, от които са възникнали, като техни синоними, служещи за по-голяма икономичност на езиковите средства.

— Абревиатурите се осъзнават като съкращения само дотогава, докато в езика съществуват словосъчетанията, от които са възникнали.

— Абревиатурите трябва да се употребяват само тогава, когато те са ясни и уточнени в комуникативния акт и не затрудняват възприемането на информацията.

ИЗТОЧНИЦИ ЗА ОБРАЗУВАНЕ НА ТЕРМИНИ И ТЕРМИНОЕЛЕМЕНТИ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

В тази глава се разглеждат пътищата за попълване на дадена терминологична система с нови термини. Основните пътища за попълване не само на обществено-политическата, но и на всяка друга терминологична система (а и на лексиката като цяло) са три: **използване на домашни езикови средства, използване на чуждоезикови средства и смесено и едновременно използване и на домашни, и на чуждоезикови средства.** Още по-сложен е въпросът за това, какво трябва да бъде отношението между тези три начина, трябва ли някой от тях да има приоритет спрямо останалите и ако *да*, то кой и доколко. Чрез домашни езикови средства термини се образуват, като се използват номинативните възможности на българския език и характерните за него словообразователни начини и модели, които определят националния облик и националното своеобразие на всяка терминологична система. Тези начини подробно бяха разгледани в главата „Терминологична номинация” и затова тук ще се спрем на използването на чуждоезикови средства, както и на тяхното съчетаване с домашните.

Образуването на термини чрез **чуждоезикови средства** става главно по два начина: **заемане на готови термини** и **калкиране**. За по-правилна и по-обективна оценка на чуждите думи трябва да се позовем на две неща: какво се разбира под *чужди думи* и какви видове чужди думи има. Най-общо казано, под *чужди думи* се разбира *думи, които навлизат в българския език от други езици*. Съществува мнение, че широко разпространеният в българското езикознание термин *чужди думи* е неточен и дори неправилен, защото веднъж попаднали в българския език,

дошлите от други езици думи вече започват да се подчиняват на неговите закономерности и да се употребяват в съответствие с неговите фонетични, граматични, словообразователни, правописни и правоговорни норми, т. е. дошлите думи, след като се адаптират и интегрират към българския език, престават да бъдат чужди за него. Така че по-правилно и по-точно би било вместо *чужди думи*, да се използва терминът *думи от чужд произход*.

Прието в българското езикознание е делението на тези думи на три групи: *заемки*, *чуждици* и *интернационализми*. Под **заемки** се разбира *чужди думи, които са напълно усвоени от лексикалната система на езика ни и за които няма равнозначни на тях съответни български синоними*.

Чуждиците са *чужди по произход думи, за които в българския език има равнозначни по значение домашни думи, с които могат да се заместят*.

Интернационализми според М. Попова са „*езикови единици, които принадлежат към интернационалния езиков фонд* (Попова 2012: 419).

Интернационализми могат да бъдат не само думи, но и всички езикови единици от морфемата до синтактичната конструкция. Прието е, че интернационализмът трябва да отговаря на две условия — еднакви или близки значения и принадлежност поне към три езика, два от които са от различни езикови семейства. Тези изисквания не се отнасят за заемката. Напр. интернационализми са много думи и термини от политическата, културната и научната сфера като *политика, партия, демокрация, диктатура, република, монархия, конституция, цивилизация, прогрес, пропаганда, революция, плурализъм* и др. Голяма част от интернационалния културен пласт са думи, които произхождат от класическите езици латински и старогръцки. Това важи не само за думите, но и за много интернационални афикси и афиксоиди (напр. наставките -*ист*, -*ант*, -*изъм*, -*тор*, -*лог*, -*ция*, -*изация* и др.; префиксите и префиксоидите *анти-*, *архи-*, *мулти-*, *ултра-*, *про-*, *контра-*, *псевдо-*, *квази-*, *ре-*, *транс-* и др.).

Взаимодействието между българския език и дошлите в него чужди думи има два аспекта: *адаптация* и *интеграция*. **Адаптацията** е насочена към влиянието на българския език върху идващите в него чужди думи и представлява *процес на тяхното приспособяване и нагаждане към неговата система*. Адаптацията бива *графична, фонетична, граматична, словообразователна, семантична* и пр. Вторият аспект на взаимодействието между българския език и чуждите думи се нарича

интеграция и тя отразява влиянието на тези чужди думи върху езика, в който проникват.

Изключително дискуссионен е въпросът за това, какво трябва да бъде нашето отношение към навлизащите в политическия дискурс чужди думи. Трябва ли да не реагираме на тяхното безконтролно и масово нахлуване или трябва да се борим срещу тях с всички средства? Повече от ясно е, че в началото на ХХI-ви век крайният езиков пуризм не само че е абсолютно неприемлив, но той буди насмешка и дори подигравка. Вместо краен, трябва да има разумен и умерен пуризм, стъпил на здрава реалистична основа. Политиката, политическата наука, както и всички останали науки са интернационални дейности. Това означава, че термините, терминоелементите и т. нар. културен пласт думи, използвани в тях, задължително трябва да запазят своя интернационален характер. Политическата, обществената, културната и научната дейност не могат да минат без този тип лексика, която е от чужд произход. Голяма част от тази лексика е пряко отражение на динамиката на съвременната ситуация, на настъпилите (и непрекъснато настъпващите) политически, икономически и социални промени. Правилно употребените чужди термини и думи в политическия дискурс увеличават богатството, яснотата и точността на изказа и помагат на българския език адекватно да отговори на повишените обществени и социални функции, които вече той изпълнява във връзка с процесите на европеизация и глобализация. Освен че са интернационални дейности обаче, всяка политическа и научна дейност се развива на територията на дадена конкретна държава от политици и учени със съответната национална принадлежност. Именно затова не само че е възможно, но донякъде е дори необходимо във всеки национален език, наред с интернационалната, да се създаде и паралелна терминология с названия на родния език. Това може да се осъществи чрез съвместната работа на терминологисти от една страна, и представители на конкретната наука от друга. Интернационалните термини и тези на роден език трябва да функционират като дублети. Дублетността между интернационални и български термини ще бъде от полза най-малкото в три направления: ще се увеличи словното богатство на различните български терминологични системи; ще се улесни вътрешното (т. е. в рамките на България) общуване между българските учени и възприемането на български научни текстове; ще се улесни и облекчи комуникацията учени — общество и чуваемостта на учените и на научния език сред по-широките народни маси, което в

крайна сметка е една от основните задачи на всяка наука — тя да бъде в полза на обществото. Дублиращите термини трябва да се създават чрез словообразователните средства и модели на българския език. Вече стана ясно, че проява на умерен пуризм е да не се избягва чуждият термин, когато той е нужен, необходим и полезен за българския език. Също така обаче проява на здравословен пуризм е да се борим срещу задръстването на нашата лексика с абсолютно ненужни и излишни чуждици, за които съществуват равностойни български заместници. Излишеството на тези чуждици се засилва тогава, когато те се употребяват, без да са утвърдени международни обществено-политически или научни термини.

Освен заемането на готови термини, **калкирането** е другият начин за образуване на термини чрез чуждоезикови средства. Най-общо казано, под **калкиране** се разбира *възпроизвеждането на чужди езикови модели с вътрешните ресурси на даден конкретен език*. Получените в резултат на такъв тип възпроизвеждане езикови единици се наричат **калки** (Благоева 2005: 12). В научната литература са правени много опити за класификация на калките въз основа на различни критерии (по-подробно вж. Благоева 2005). **Тук ще използваме класификацията на Д. Благоева (Благоева 2005). Най-общо се приема, че калките биват словообразователни, семантични и фразеологични. Те освен това могат да бъдат пълни или непълни, точни или неточни (Благоева 2005: 35). Непълните калки се наричат още *полукалки*. От употребата на калки и полукалки в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните основни изводи:**

— Калкирането е много широко използван начин за попълване и обогатяване на българската политическа терминология с нови думи и словосъчетания.

— В разглежданата област словообразователното калкиране е малко по-слабо застъпено в сравнение със семантичното и фразеологичното.

— Семантичното калкиране води до нарастване на броя на многозначните думи в политическия дискурс, защото към съществуващите вече значения се добавят и нови, възникнали под чуждо влияние.

— Калкирането обогатява синонимията в езика, защото води до паралелна употреба на най-различни езикови модели и образци.

— Калкирането спомага за активизирането на словообразователните процеси не само в политическата лексика, но и в българския език като цяло.

— Основен източник на калки в съвременната българска политическа лексика е английският език, което е във връзка с неговата главна роля като език на европейската интеграция и с неговата днешна международна доминираща роля въобще.

При **съвместното използване на чуждоезикови и домашни средства** в съвременната българска политическа терминология се наблюдават следните основни модели: *съчетаване на домашни афикси и афиксоиди с чужди по произход корени и основи*; напр. с домашни суфикси: *партиец, републиканец, партийност, идейност, лобиране, финансиране, министерство* и др.; с домашни префикси: *недемокрация, безпартийност, преструктуриране, съпартиец, свръхидеологизация* и др.; *съчетаване на чужди по произход афикси и афиксоиди с домашни корени и основи*; напр. с чужди суфикси: *царизъм, живковизъм, българизация* и др.; с чужди префикси: *псевдоизбори, експравителство, ексуправляващ, контранастъпление* и др.; *съчетаване на домашни и чужди основи на пълнозначни думи при образуване на термини и терминоелементи, които са сложни думи*: напр. *евронаблюдател, европрисъединяване, мандатноносител, двупартийност, пазарноориентиран, външнополитически* и др.; *съчетаване на домашни и чужди думи при образуване на термини словосъчетания*: при тях разнообразието е изключително голямо, срещат се най-различни варианти както при безпредложните термини словосъчетания, така и при термините словосъчетания с предлог. Тук на тях няма да се спираме подробно.

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ТЕРМИНИТЕ И ТЕРМИНОЕЛЕМЕНТИТЕ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Тази глава представлява разглеждане на формалния строеж на термините и терминоелементите чрез разкриване на вътрешните съотношения и връзки между компонентите им. В зависимост от структурата на формалния си строеж, използваните термини и терминоелементи биват четири вида: **непроизводни думи, производни думи, сложни думи и словосъчетания**. **Непроизводните термини и**

терминоелементи са такива думи, които на сегашния етап от развитието на езика и от съвременно гледище се представят като първични, като непроизведени и необразувани от други думи. Оттук произтича основната тяхна особеност — те са неразложими на съставни части. Това означава, че в синхронен план не могат да се изведат номинационните признаци, довели до названието. Броят на термините и терминоелементите непроизводни думи в съвременната българска политическа терминология е по-малък в сравнение с производните, сложните думи и словосъчетанията. Непроизводните термини и терминоелементи често имат най-проста от морфологично гледище структура и се състоят само от корен или непроизводна основа. Също така те могат да функционират или само като термини думи, или само като терминоелементи в състава на словосъчетание, или както самостоятелно като термини думи, така и като терминоелементи. Термините и терминоелементите **производни думи** са такива думи, които на сегашния етап от развитието на езика се представят като произведени и образувани от други думи. Производните думи са разложими на съставни части и при тях е налице явност на признаците във формата. Производните термини се образуват посредством използване на съществуващите в езика словообразователни модели и образци чрез прибавяне на афиксални елементи към произвеждащата основа или непосредствено към корена. По своята структура произвеждащата основа също може да бъде производна или непроизводна. Напр. произвеждаща основа на термина *царство* е непроизводният термин *цар*, а произвеждаща основа на терминоелемента *присъединителен* е производната дума *присъединител*; на терминоелемента *избирателен* — производният термин *избирател*. В съвременната българска политическа терминология термините и терминоелементите производни думи са огромно количество. Като части на речта те са най-вече съществителни имена, прилагателни имена и причастия. Термините и терминоелементите **сложни думи** се образуват посредством композиция. Както бе казано в главата „Терминологична номинация“, композицията е разновидност на лексикално-морфологичния начин за терминообразуване, която се състои в съединяване на две или повече основи на пълнозначни думи в една сложна дума. В съвременната българска политическа терминология термините и терминоелементите сложни думи са много на брой и с много честа употреба. Като части на речта те са съществителни имена, прилагателни имена и причастия. **Термините словосъчетания** се образуват посредством

много продуктивния днес лексикално-синтактичен начин за терминологична номинация. . Основно биват три вида: безпредложни термини словосъчетания, термини словосъчетания с предлог и многокомпонентни термини словосъчетания, които обикновено съчетават в себе си и предложни, и безпредложни структури.

От така представената структурна характеристика на термините и терминоелементите в съвременната българска политическа терминология се налагат следните **изводи**:

— Термините и терминоелементите в българската политическа терминология се отличават с изключително богата и разнообразна структура, отразяваща цялото богатство от словообразователни модели и образци в българския език.

— Термините и терминоелементите непроизводни думи са доста по-малко на брой в сравнение със производните думи и композитумите.

— Различните структурни модели ни представят умело съчетаване на домашни и чужди по произход елементи (афикси, афиксоиди, основи и пр.), като често се стига до синонимия.

— Засилва се честотата на употреба на термините словосъчетания. Основната причина за това е, че те съдържат в себе си повече в сравнение с думите характерни и отличителни признаци на назоваваното понятие.

ЛЕКСИКАЛНО-СЕМАНТИЧНИ ОТНОШЕНИЯ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Тази глава е посветена на явленията *многозначност*, *омонимия*, *синонимия*, *антонимия* и *паронимия*. По отношение на *многозначността* подробно е разгледан проблемът, дали тя е положително явление в терминологията. Дори и в съвременното терминознание това е спорен, дискуссионен и все още нерешен въпрос, по който съществуват различни мнения и на който може би не може да се даде категоричен и еднозначен отговор. Факт е, че наличието на многозначност в терминологията влиза в противоречие с едно от основните изисквания на съвременната терминологична теория към

научния термин, а именно изискването за еднозначност. Най-кратко казано, според това изискване всеки термин трябва да означава само едно научно понятие. Тук веднага на дневен ред излиза въпросът, възможно ли е това в терминологичната практика, особено днес, при днешното развитие на науката, на техниката, на професионалната дейност на хората и на обществото като цяло. Според нас отговорът на този въпрос е „не”. Ако терминологичният апарат да дадена наука, предметна област или сфера на професионална дейност непрекъснато се увеличава с нови отделни термини за означаване на всяко едно нововъзникнало понятие, явление, факт и пр., в един момент този терминологичен апарат така ще набъбне и ще увеличи обема си до степен, която изключително ще затрудни и дори ще направи невъзможно неговото използване в научното общуване. Това е така, защото в хода на развитието на науката и на човешката дейност непрекъснато ще възникват все нови и нови денотати, които трябва да бъдат назовани. И тъй като е невъзможно да се създадат безкрайно много термини, сходни денотати на базата на сходни признаци и качества между тях могат да бъдат назовавани с един и същи термин. Като извод се налага твърдението, че в реалната терминологична практика отсъствието на многозначност е непостижимо. При многозначните термини съществува логически обоснована семантична връзка между отделните значения, т. е. общ семантичен елемент. Този общ семантичен елемент се среща във всички значения, като обикновено едното значение е основно, изходно, а другите — производни. Терминологичната многозначност не е пречка за разбирането, защото в даден контекст даден термин реализира само едно от своите значения.

Омонимията е езиково явление, което се характеризира със звуково съвпадение на различни езикови единици, значенията на които не са свързани помежду си. Следователно *омонимите са думи с еднаква звукова форма, еднакво произношение, но напълно различно в синхронен план лексикално значение*. Омонимите са отделни самостоятелни думи, които нямат общи опорни семантични точки и се отнасят към различни факти и явления от действителността. Тук са разгледани пътищата, по които възникват омонимите, различните критерии за определяне на това, докъде се простира обемът от значения на многозначната дума и откъде започва омонимията, както и основните начини, по които омонимията се проявява в терминологията. Тези начини са три:

– омонимия, която се проявява само в рамките на една отделно взета наука или сфера на дейност – това е т. нар. *вътрешносистемна омонимия*. Този тип омонимия е рядко срещано явление. В сферата на политическата терминология нейните случаи са малобройни и ограничени. Ето няколко примера: **кабинет** в значение на *стая за делова или някакъв вид професионална дейност* и **кабинет** в значение на *всичките министри на една държава, министерски съвет, правителство*; **орган** в значение на *периодично печатно издание, което пропагандира идеите и защитава интересите на дадена партия, класа, обществена група и пр.* и **орган** в значение на *държавно, партийно или обществено формование, имащо определени задачи в обществения живот*. Напр. *Печатен орган на БКП* бе в. „Работническо дело”; *Ръководен орган на БСП* е конгресът.

– омонимия, която се проявява между терминологичните подсистеми на две или повече науки или сфери на дейност – това е т. нар. *междусистемна омонимия*. В областта на политическия дискурс този тип омонимия е широко представена. Много употребявани в политическата наука термини се срещат и в други науки, където отразяват различни понятия и са носители на различни значения. Напр. като политически термин **реакция** значи *политически режим, който подтиска революционните движения с цел да задържи, да запази или да възстанови стария ред на нещата, както и всички привърженици на такъв режим, т. е. хора, които революцията е свалила от власт*. В биологията и медицината **реакция** означава *отговор на организма на някакво въздействие или дразнение*. Във физиката **реакция** означава *противодействие, равно и противоположно на действието на която и да е сила*. В химията **реакция** означава *взаимодействие между две или повече вещества, при което се получава ново съединение*.

– омонимия, която се проявява между терминологичните системи на отделните науки от една страна, и общоупотребимата реч от друга – този вид омонимия е резултат от непрекъснатия взаимообмен на думи между тях. Напр. и като термини, и като нетермини се употребяват думите *партия, лагер, коридор, етаж* и др. Напр. *партия*, освен като научен термин, се употребява и като нетермин с две основни значения: *игра на шах, на карти, на табла* и пр. и *подходящ кандидат за женитба*. Детерминологизирано е и значението на *партия* в смисъл на

човек, който мисли и постъпва като мен и често ме подкрепя. Напр. *С татко сме от една партия.*

По отношение на **синонимията** в съвременната българска политическа терминология са представени три основни вида: *лексикална, словообразователна и синтактична*. Най-често срещаните случаи на *лексикална синонимия* са: когато чужд по произход термин или терминоелемент се употребява заедно с домашния (напр. *кабинет* и *правителство*; *депутат* и *народен представител*; *парламент* и *народно събрание*; *кредо* и *верую* и др.); когато чужд по произход термин е синоним на друг чужд термин (напр. *скинари* и *скинхедс*); когато синонимията е между домашни езикови средства (напр. *избирател* и *гласоподавател*).

Словообразователната синонимия е широко представена в днешната българска политическа терминология. Най-често тя се проявява тогава, когато различни афикси и афиксоиди се прибавят към един и същи корен. При префиксите и префиксоидите задължително условие е те да притежават общ семантичен признак и да са взаимозаменяеми (за повече подробности вж. Георгиева 2013:196-198). Такава синонимия се наблюдава и само между домашни, и само между чужди по произход, и между домашни и чужди префикси и префиксоиди. Напр. семантичният признак *противоположност, насоченост срещу* се изразява с чуждите форманти *анти-* и *контра-*, които са синоними на българското *противо-*. За изразяване на *изключително висока, респ.най-висока степен на проявление на признака* съществува синонимия между *сврѣх-*, *супер-*, *хипер-*, *архи-*, *ултра-* и *мега-*, като *сврѣх-* е от български произход, *супер-* и *ултра-* — от латински, а *хипер-*, *архи-* и *мега-* — от гръцки. За изразяване на признака *мним, лъжлив, неистински* синонимия съществува между гръцкото *псевдо-*, латинското *квази-* и българското *лъже-*. При суфиксите най-често срещаната синонимия е между *-изъм* и *-ция* в случаи като *антиамериканизъм* и *антиамериканизация*, *антиглобализъм* и *антиглобализация*, *антиевропеизъм* и *антиевропеизация*. Тази синонимия съществува и при основи, които са собствени имена или абривиатури. Напр. *антипутинизъм* и *антипутинизация*, *антитачъризъм* и *антитачъризация*, *антинаатовизъм* и *антинаатовизация* и др. При словообразователната синонимия между композитуми се срещат основно два случая. При първия от тях едната част от композитума остава еднаква при всичките синоними (пълни или частични), а се променя другата било

само в афиксално отношение, било и като корен. Напр. *евродепутат* и *европарламентарист*; *европесимизъм* и *евроскептицизъм*; *пазарнонасочен* и *пазарноориентиран* и др. При втория случай синонимните композитуми са изцяло различни и разнокоренни думи. Напр. *пацифизъм* и *миролюбие*; *природозащитник* и *екоактивист* и др.

Синтактичната синонимия се проявява в следните основни случаи:

– когато се наблюдава различна синтактична структура при еднакъв лексикален състав на термините словосъчетания – най-често това е синонимия между термини словосъчетания *със* и *без* предлог. Примерите за това явление са многобройни (напр. *общинско самоуправление* и *самоуправление на общините*; *държавен глава* и *глава на държавата* и др.).

– когато едната част от термините словосъчетания остава еднаква, а другата се заменя с нейни синоними – най-често това се случва при двусъставни термини словосъчетания. При единия случай съществителното име остава непроменено, а се променя терминоелементът прилагателно име (напр. *конституционна монархия*, *парламентарна монархия* и *ограничена монархия*; *държавен герб* и *национален герб*; *локална война* и *регионална война*; *сива икономика* и *сенчеста икономика* и др.). При другия случай терминоелементът прилагателно име остава непроменен, а със синонимни варианти се заменя съществителното (напр. *коалиционно правителство* и *коалиционен кабинет*; *демилитаризирана територия* и *демилитаризирана зона* и др.).

– когато термин словосъчетание функционира като синоним на термин дума, получена от универбирането на това словосъчетание (напр. *оперативка* от *оперативно съвещание*; *петилетка* от *петгодишен план* и др.).

– когато като синоними функционират термини словосъчетания с различен лексикален състав (напр. *изборен праг* и *процентна бариера*; *надпревара във въоръжаването* и *съревнование за военно превъзходство*; *Трети свят* и *развиващи се страни* и др.).

ТЕРМИНОЛОГИЯ И ОБЩЕСТВО

В тази глава се разглеждат настъпилите промени в социалната оценка и общественото отношение към някои термини след 10 ноември 1989 г. Засилването на демократизацията на обществото, появата и узаконяването на многопартийността и плурализма, преходът към пазарна икономика и пр. довежда до една твърде динамична езикова ситуация, намерила израз преди всичко в сферата на политическата лексика и терминология, където се наблюдава идеологическо преосмисляне на редица термини, нови или променени емоционални окраски и стилистични изменения, придобити от някои от тях, деактуализация на някои езикови единици, актуализиране на други и пр. Както знаем, едно от изискванията към термина е изискването за т. нар. *стилистична неутралност*, което означава отсъствие на оценъчни, субективни, емоционални и експресивни компоненти с цел осигуряване на обективност и неутралност на информацията, давана от термина. Това обаче най-трудно може да се постигне при термините от политическата терминология, защото те са най-тясно и най-непосредствено свързани с измененията в обществено-политическия, икономическия и социалния живот, с настроенията на народните маси, със злободневните проблеми на деня и пр. При функционирането им в общоупотребимата реч термините от политическата терминология имат възможност да придобият емоционални, оценъчни, експресивни и пр. компоненти, предизвикани от или отразяващи отношението на дадени политически партии, социални слоеве и обществени групи към назоваваното явление. Накратко казано, тези компоненти не съществуват при употребата на идеологически релевантните термини в научните текстове и в научната сфера. Напр. понятието *социализъм* като научен термин има строго определено научно значение, което е обективно и неутрално, което е независимо от конкретната злободневна политическа проблематика на деня и което точно отразява обективните характеристики на този държавен и обществен строй. Различните социални конотации, които този термин получава при функционирането му в общоупотребимата реч, не засягат същностните характеристики на това научно понятие и са плод на конкретната обществено-политическа обстановка, на различните политически убеждения, социална принадлежност, възгледи и пр. на носителите на езика. Тук отново трябва да се подчертае, че термините като такива не могат да съдържат субективни, емоционални, експресивни и пр. оценки. Термините само назовават и обективно отразяват същността на дадено

понятие или явление. Понякога обаче, макар и много рядко, стилистично маркирана дума става част от официален термин или официално название на нещо. Като пример ще дадем *ос на злото*. Под *ос на злото*, най-общо казано, се разбира *тези страни, които подкрепят тероризма*. Това название е употребено за първи път от американския президент Джордж Уокър Буш в своето годишно обръщение към Конгреса на САЩ на 29 януари 2002 г., за да опише правителствата на страните, които той обвинява в подкрепяне, подпомагане и спонсориране на тероризма.

Оценъчният компонент идва от отношението на обществото, от оценките на носителите на езика, от мнението и разбиранията на хората спрямо обектите, които термините назовават. Този оценъчен компонент е социолингвистичен маркер, който в последните десетилетия се проявява основно в следните посоки и води до следните случаи:

1. Стилистично неутрални до този момент езикови единици придобиват оценъчен елемент, изразяващ положително или отрицателно отношение.
2. Стилистично маркирани езикови единици стават стилистично неутрални.
3. Едни и същи езикови единици, наред с неутралното си значение, получават и несъвместими помежду си оценъчни компоненти с противоположен знак в зависимост от представите, разбиранията и убежденията на различните обществени групи.
4. Утвърдени в езика ни езикови единици променят значението си до оформяне на ново, което има политическо звучене и е породено от най-новата история на България. Това политическо значение е винаги вторично и в повечето случаи със социални конотации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението накратко се обобщава разгледаната в дисертационния труд проблематика и се прави опит да се очертаят тенденциите в развитието на съвременната българска политическа терминология. **Формулирани са следните по-важни изводи:**

1. Съвременната българска политическа терминология е лексикална подсистема на книжовния български език. Тя отразява на

езиково равнище динамичните и крупни промени, настъпили в обществено-политическия, икономическия и социалния живот у нас и по света през последните двадесетина години. Като лексикална подсистема на книжовния език, съвременната българска политическа терминология притежава свои специфични особености.

2. Крупните промени, както и глобализиращият се политически свят, водят до появата на нови предмети, явления, процеси, дейности, организации, отношения и пр., а тя е съпроводена от необходимостта за тяхното назоваване. Взаимозависимостта между появилите се нови понятия и тяхната номинация чрез създаване на съответното название води до навлизане в езика на широк пласт терминологична неология, номинираща нови понятия, явления и процеси. Появилата се нова лексикална единица използва деривационните възможности на езика (респ. на българския език), в който възниква, и е конструирана съобразно неговите словообразователни норми.

3. Трите основни начина за терминологична номинация разкриват богатството и разнообразието на словообразователни средства, както и богатите номинативни възможности на българския език. Всичко това определя националния облик и националното своеобразие на българската терминологична система.

4. От директно заетите лексикални единици преобладаващата част са от английски произход, което е във връзка с доминиращата роля на англоезичната част от все повече глобализиращия се свят, с икономическия и технологичен напредък на англоговорящите страни и с експанзията на англоезичните култури в световен мащаб.

5. Много характерно за днешната българска политическа терминология е нейната засилена в сравнение с други науки обусловеност от екстралингвистични фактори. В сферата на политиката имаме вербална комуникация както между политическите субекти в рамките на самата политическа система, така и между тях от една страна, и останалата част от обществото от друга. Много съществен момент е, че при тази комуникация чрез езика се цели не само даване на информация, но и въздействие върху зрителите или слушателите, формиране или промяна на определени убеждения, възгледи, ориентации и пр. Това определя все по-пълното навлизане в българския политически дискурс на разкрепостения език,

експресивния заряд, образността и емоционалността на изрази с цел постигане на по-голямо и по-ярко въздействие върху слушателите. Всичко това се вписва в процеса на обща демократизация на българския език, настъпил след 10 ноември 1989 г.

ЛИТЕРАТУРА, ЦИТИРАНА В АВТОРЕФЕРАТА

Аврамова 2003: Аврамова, Цв. Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на ХХ век. София, 2003.

Благоева 2005: Благоева, Д. Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език. ИК „Галик”, София, 2005.

Георгиева 2013: Георгиева, Цв. Иновационни процеси в българската именна префиксация. изд. „Авангард Прима”, София, 2013.

Пернишка 1993: Пернишка, Е. За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена. София, 1993.

Петкова 2013: Петкова, Е. Взаимоотношение между терминологична и общоупотребима лексика (в посока към терминологизация). София, 2013.

Попова 1985: Попова, М. Термини словосъчетания, София, 1985.

Попова 2000: Попова, М. Понятийно-семантичната категория *свойство* в българската терминология. София, 2000.

Попова 2007: Попова, М. Още нещо към интерпретацията на метонимията. — В: Български език, № 2, 2007.

Попова 2012: Попова, М. Теория на терминологията. Велико Търново, 2012.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Този дисертационен труд е първото самостоятелно и цялостно изследване, което възможно най-пълно представя съвременното състояние и функционирането на българската политическа терминология като специализирана лексикална подсистема на българския книжовен език.

2. За първи път се дава цялостна лингвистична характеристика и се правят многоаспектни лингвистични анализи на съвременната българска политическа терминология. Тези анализи засягат начините за образуване на термини, т. е. номинационната характеристика и описанието на номинационните модели, формално-структурната характеристика на термините и терминоелементите, източниците за образуване на термини, системните семантични взаимоотношения, лексикално-семантичните взаимоотношения, терминологичната вариантност и др.

3. Изследва се връзката на българската политическа терминология с общонародния език и възможностите за лексикално-семантично взаимодействие между тях.

4. Дисертацията представя примерен теоретичен модел както за обясняване, така и за преподаване на съвременната българска политическа терминология, защото резултатите от проведения анализ могат да намерят практическо приложение при обучението на студенти по политология, европеистика, публична администрация, журналистика, история и други специалности. Този примерен теоретичен модел отговаря на съвременните изисквания към студентите и е във връзка с изучаваните от тях специализирани учебни предмети.

5. Разработката ще е полезна при съставянето на учебници за средното училище и ВУЗ, на най-различни съвременни политически речници, справочници, енциклопедии и пр.

6. Цялостното езиковедско описание на съвременната българска политическа терминология ще е нужната база за осъществяване на най-важните, регламентирани от терминологичната теория практически дейности, а именно *нормализацията*, *унификацията* и *стандартизацията* на съответната терминологична система.

7. Разработката ще спомогне за повишаване на езиковата култура на всички, занимаващи се с политика или интересуващи се от нея.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

По темата на дисертацията са направени **19 публикации**.
Подредени в хронологичен ред, те са следните:

1. Термини-словосъчетания в съвременната българска политическа терминология” — В: сборник „Научни приноси в памет на проф. Константин Попов”. Материали от научната конференция „100 години от рождението на проф. Константин Попов”, Велико Търново, 2007 г., стр.90-98 , ISBN 978-954-8709-82-8.

2. „За някои особености във формалната структура на термините-словосъчетания с предлог в съвременната българска политическа терминология” — В: „Материалы международной научной конференции „Культура в языке и литературе – язык и литература в культуре”, посвященной 1145-летию славянской письменности, Социальные и гуманитарные науки, вестник Кыргызского национального университета, серия 1, выпуск 2, 2008 г., стр.47-52, ISBN 1694-5328.

3. „За някои продуктивни модели на терминообразуване в съвременната българска политическа терминология” — В: сборник „Развитие и креативност”, С., 2010 г., стр. 40-50, ISSN 1314-0825.

4. „За някои случаи на терминологизация чрез метафора в съвременната българска политическа терминология” — В: сборник „Лексикографията в европейското културно пространство”. Материали от V-та национална конференция с международно участие по лексикология и лексикография, Велико Търново, 2010 г., стр.397-407 , ISBN 978-954-8305-10-5.

5. За терминологизацията в българската обществено-политическа лексика”. — В: сп. „Наука”, кн. 4, 2011 г., стр. 40-44 , ISSN – 0861-3362.

6. „За термините, терминологията и въпросите на терминологизацията в съвременната българска обществено-политическа лексика” — В: сборник доклади, съдържащ материали от конференцията, организирана от секция „Филологически науки” към СУБ, проведена на 19.V. 2011 г. и посветена на юбилейни годишнини на изтъкнати наши учени., с. 22-27, ISSN 1314-0825.

7. „За някои случаи на ретерминологизация в съвременната българска обществено-политическа лексика” — В: сборник доклади от конференция, организирана от секция „Филологически науки” към СУБ и проведена на 1-2 юни 2011 г., с.79-83, ISSN 1314-0825.

8. „За някои активни словообразователни процеси в съвременната българска политическа терминология” — В: сборник „Магията на думите”. Езиковедски изследвания в чест на проф. д.ф.н. Лилия Крумова-Цветкова, С., 2012 г., с. 203-213, ISBN 978-954-322-521-7.

9. „Терминологична номинация чрез универбиране в съвременната българска политическа терминология” — В: сборник „70 години българска академична лексикография”, съдържащ доклади от Шестата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология, С., 2013, с. 493-497, ISBN 978-954-322-578-1

10. „Абревиацията като активен терминообразователен модел в съвременната българска политическа терминология” — В: електронно списание „Многообразие в езикството”, 2013 г. Линкът към сайта е <http://tksi.org/SUB/>, ISSN 1314-0825.

11. „За някои съвременни явления в българския политически дискурс” — В: сборник „50 години врата към образованието и прозорец към света”, съдържащ доклади от юбилейната научна конференция, посветена на 50-годишнината от основаването на Департамента за езиково обучение (ИЧС), С., 2013 г., с. 214-220, ISBN 978-954-07-3610-5.

12. „За някои политически метафори, използвани в съвременния български политически дискурс” — В: сборник „Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи”, посветен на 80-годишнината на проф. Славчо Петков, Благоевград, 2013 г., с. 291- 297, ISBN 978-954-680-908-7.

13. „За някои промени в социалната оценка и отношението на обществото към термините” — В: сборник „Езикът във времето и пространството”, Проблеми на социолингвистиката, т. 11, посветен на 100-годишнината от рождението на проф. Стойко Стойков, С., 2014 г., с. 464-469, ISSN 1314-5401.

14. „За някои параметри на терминологичната номинация в съвременната българска политическа терминология” — В: електронно списание „Многообразие в езикството”, Линкът към сайта е <http://tksi.org/SUB/>, ISSN 1314-0825.

15. „За структурната характеристика на някои видове термини в съвременната българска политическа терминология.” — В: сборник „Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки”, съдържащ доклади от международната конференция по повод 20-годишнината от създаването на специалността „Славянска филология” в ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2015 г., с. 546-553, ISBN 978-954-680-976-6.

16. „За диалектното и недиалектното в съвременния български политически дискурс”. — В: сборник „Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието”, посветен на 80-годишнината на проф. Кочев, София, 2016 г., с. 164-169, ISBN 978-954-322-852-2.

17. „За някои тенденции в развитието на съвременната българска политическа терминология”. — В: сборник „Езиковата ситуация – състояние и тенденции”, Проблеми на социолингвистиката, т. 12, посветен на 75-годишнината на акад. Михаил Виденов, София, 2016 г., с. 151-158, ISSN 1314-5401.

18. „О некоторых болгарско-русских языковых параллелях в области общественно-политической лексики”. — В: сп. „Болгарская русистика”, кн.1, 2016 г., с. 16-24, ISSN 0323-9160 (print), ISSN 1313-3713 (online).

19. „За някои случаи на омонимия в съвременната българска политическа терминология” — В: електронно списание „Дзяло”, бр.7, 2016 г., ISSN 1314-9067, <http://abcdar.com>.